

ESF programm „Kutsete süsteemi arendamine“

Käsiraamat kutsestandardi koostajale

Isiksuseomadused ja nende kasutamine kutsesobivuse määramisel

Madis Vodja

2012

Sisukord

Sissejuhatus	3
Mis on isiksuseomadused ja mis puhul saab neid mõõta?	Error! Bookmark not defined. 3
Suure viisiku faktorid	5
Neurootilisus	5
Ekstravertsus	6
Avatus	6
Sotsiaalsus	7
Meelekindlus	7
Isiksuseomaduste kasutamine kutsesobivuse hindamisel	10
Millised isiksuseomadused on kasulikud või kahjulikud kõikide tööde lõikes	11
Millised isiksuseomadused mõjutavad enim spetsiifilisi kutsete rühmi	12
Juhid	13
Tippspetsialistid	13
Tehnikud ja keskastme spetsialistid	13
Ametnikud	14
Teenindus- ja müügitöötajad	14
Oskustöötajad ja käsitöölised	14
Kokkuvõte	15

Sissejuhatus

Käesolev materjal on mõeldud SA Kutsekoja koordinaatoritele ja kõigile kutsestandardi koostajatele määramaks isiksuseomaduste kasutamise võimalusi kutsesobivuse hindamisel. Kutsed on jaotatud rahvusvahelist ISCO-08 ametite klassifikaatorit kasutades. ISCO-08 jaotus sobib tema laia kasutusulatus tõttu ning ka seepärast, et selle alusel on isiksusepsühholoogias mitmeid rahvusvahelisi uuringuid tehtud. ISCO-08 võrdlemisi üldistest kutsegruppidest spetsiifilisemaks minna ei olnud käesoleva töö puhul võimalik: niivõrd suure üldistusvõimega töö puhul on üksikute kutsealade vahelised isiksuseomaduste erinevused võrdlemisi väikesed ja ega pruugi olla ka kultuuriülelised. Kui näiteks USA Illinoisi osariigi arveametniku isiksusejoonte profiil ei pruugi olla ülekantav Tallinna arveametniku profiilile, siis kutserühma „ametnikud“ isiksuseomadused on piisaval määral ülekantava ka kultuuridevaheliselt.

Käesoleva töö materjalid on koostatud paljude erinevate artiklite koondkokkuvõtteks. Kõik esitatud väited ja tulemused on leidnud kinnitust erinevate autorite töödes ja võimalusel ka erinevates katsekeskkondades. Kasutatud uuringud on tehtud USAs, Kanadas, erinevates Euroopa riikides ja Iisraelis.

Mis on isiksuseomadused ja mis puhul saab neid mõõta?

Isiksus (personality) on indiviidi vaimsete, füüsiliste, emotsionaalsete ja sotsiaalsete omaduste kogum, mis teeb ta teistest erinevaks. Tavakõnes seostatakse sõna „isikus“ iseloomu ja karakteriga, seda kasutatakse silmatorkavuse, unikaalsuse ja erakordsuse tähenduses.

Isiksusepsühholoogia on psühholoogia haru, kus on väga suur hulk erinevaid teooriaid: kokku võib neid lugeda üle 200. Lähemal vaatlusel osutuvad paljud neist siiski ebateaduslikuks, on praeguseks juba vananenud või nad ei ole neile pandud ootusi algusest saadik õigustanud. Seetõttu on tegemist keeruka temaatikaga, milles orienteerumine võib tekitada segadust ka kogunenud psühholoogil.

Joonte psühholoogia. Tänapäevaseid joonte teooriaid (trait theories) iseloomustab (nagu kõiki häid psühholoogilisi teooriaid) see, et a) nad uurivad inimeste üldisi seaduspärasusi, b) nad põhinevad uuringutest saadud materjalil (empiirilisel materjalil) ja c) neil on kindel teoreetiline taust.

Üheks tuntuimaks joontepsühholoogia teooriaks võib lugeda Robert McCrae ja Paul Costa „viie faktori teooriat“, mida võib käsitleda täpseima tänapäevase isiksusetooriana. Selle teooria aluseks on baastendentsid ehk seadumused.

Seadumus (*trait*) ehk **faktor** on selles teorias suhteliselt püsiv kalduvus sarnastes olukordades kindlal viisil mõelda, tunda ja käituda. Seadumuste ajas püsivust ja suhtelist muutumatust on näidanud nii pika aja jooksul läbi viidud uuringud kui ka kaksikutega läbi viidud katsed. Uuringutel kaksikutega uuritakse sünni ajal lahutatud ühemunarakukaksikuid hilisemas elus. On selgunud, et vaatamata täiesti erinevatele kasvukeskkondadele ja perekondadele on nende isiksuseomadused sisuliselt ühesugused. See ei tähenda muidugi, et kasvatus ei mõjutaks midagi - sellest olenevad teadmised, oskused ja väärtushinnangud – kuid on üpris kindel, et sotsiaalne keskkond isiksust ei mõjuta. Võib väita, et mitte keskkond ei kujunda inimest, vaid inimene valib vastavalt seadumustele endale keskkonna, mis nende seadumustega kõige paremini sobi

Viie faktori teooria põhiküsimused seisnevad järgnevas:

- a) mil määral mõjutavad seadumused inimeste igapäevaelu,
- b) kas isiksuseomaduste puhul on olulisem bioloogiline taust või sotsiaalne keskkond ja
- c) millised seadumused üldse eksisteerivad.

Lühidalt võiks neile keerukatele küsimusele vastata, et seadumused on võrdlemisi püsivad ja mõjutavad inimeste igapäevaelu, kuid vaatamata neile baastendentsidele võivad inimesed erinevates situatsioonides siiski erinevalt käituda. Ehk – seadumused mõjutavad inimese käitumist ja aitavad seda ennustada, kuid ei määra seda alati üheselt.

Teiseks on jõutud arvamusele, et isiksuseomaduste juures on olulisim pool just nimelt nende bioloogiline ja pärilik taust ning keskkond mõjutab seda oluliselt vähem.

Lõpuks – püsivateks seadumusteks loetakse neurootilisust, ekstravertsust, avatust, sotsiaalsust ja meelekindlust. Kõikidel neil seadumustel on veel omakorda täpsemad alamrühmad (skaalad).

Oluline on märkida, et ükski inimene pole äärmuslikult introvertne või ekstravertne, neurootiline või emotsionaalselt stabiilne jne. Kõikidel seadumustel on omavahel vastanduvad tunnused, kuid suurem osa inimesi langeb neil skaaladel keskmise lähedale. Vaid üksikud

inimesed on väga äärmuslikult ühe või teise seadumuse esindajad. Sellegipoolest on ka neil teatud jooni skaala teise äärmuse poolt. Järelikult ei eksisteeri ühtegi „puhast“ ekstraverti või täielikult ja alati sotsiaalset inimest. Viie faktori teooria viis seadumustele vastavat skaalat tähendavad ka seda, et kõik inimesed on oma isiksuselt erinevate omaduste kombinatsioonid. Seetõttu ei saa rääkida ka inimtüüpidest (koleerik, sangviinik, melanhoolik, flegmaatik) – seadumuste erinevate tugevuste kombinatsioone on lõpmatult palju rohkem.

Kõik viis seadumust koosnevad veel omakorda alamfaktoritest, mis on omavahel enamasti tugevalt korreleeritud – enamikel inimestel esineb ühe alamfaktori tugeval esinemisel tavaliselt ka teine alamfaktor.

Suure viisiku faktorid

Neurootilisus

Neurootilisuse all mõistetakse püsivat kalduvust kogeda negatiivseid emotsioone. Aegajalt kasutatakse neurootilisuse mõiste asemel tema vastandit „emotsionaalne stabiilsus“, millel on positiivsem kõla. Kõrge neurootilisusega (ehk madala emotsionaalse stabiilsusega) inimesed kogevad keskmisest sagedamini viha, kadedust, ärevust, süütunnet ja masendust. Nad ei oska hästi toime tulla keskkonnast lähtuvate stressoritega ja tõlgendavad suurema tõenäosusega tavalisi situatsioone ohtlikena ning väikeseid tagasilööke võimatult rasketena. Sageli on kõrge neurootilisusega inimesed häbelikud ja madala enesehinnanguga. Neile vastupidiselt on kõrge emotsionaalse stabiilsusega inimesed vähem vastuvõtlikud ärritajatele. Nad on rahulikud, tasakaalukad ja vähem pinges. Oluline on märkida, et kuigi kõrge emotsionaalse stabiilsusega inimesed kogevad vähem negatiivseid emotsioone, ei tähenda see, et nad kogevad palju positiivseid emotsioone. Positiivsete emotsioonide kogemine on eraldiseisev seadumus, mida kutsutakse ekstravertsuseks. Seega on võimalik olla neurootiline ekstravert (kogedes nii tugevaid positiivseid kui negatiivseid emotsioone) kui ka emotsionaalselt stabiilne introvert (kes ei koge nii tugevalt negatiivseid ega positiivseid emotsioone).

Kõrge neurootilisus ei soodusta tööalast edukust. Kõrge neurootilisuse määr on seotud negatiivsete sündmuste kogemisega elus, mis ei tule kasuks tööalasele tegevusele. Neurootilisus ei soodusta ka grupitöö efektiivsust. Kõrge neurootilisus on seotud stressiga perekonna, sõprade, vaba aja veetmise ja töö valdkonnas ning inimestevahelistes suhetes. Kõrge neurootilisuse määraga inimesed on rahulolematud olenemata tökohast. Madal neurootilisus seevastu on tähtis iga ameti juures.

Neurootilisuse alamfaktorid: ärevus, vaenulikkus, masendus, enesekontroll (ja selle puudumine), impulsiivsus, haavatavus.

Ekstravertsus

Ekstravertsus on seadumus, mis tegeleb peamiselt positiivsete emotsioonide saamisega väliskeskkonnast. Kõrge ekstravertsusega inimesed naudivad suhtlust teistega ja on sageli entusiastlikud, jutukad, ennast kehtestavad ning seltskondlikud. Nad eelistavad suuremaid kokkusaamisi nagu peod, ühistegevused ja avalikud kogunemised ning poliitilistes liikumistes osalemist. Kõrge ekstravertsuse skooriga inimene naudib suurema tõenäosusega rohkem aega, mille on veetnud seltskonnas, ja vähem aega, mille veetis üksi. Nad on sageli seltskonnas energilised ja tunnevad üksi olles rohkem igavust.

Ameti seisukohast on ekstravertsetele inimestele meelepärased need töökohad, mis võimaldavad teiste inimestega suhtlemist ja koostööd. Poliitika, õpetamine, müügitöö ja juhtimine on ekstravertide jaoks eelistatud tööd. Neile ei meeldi aga passiivset laadi elukutsed.

Ekstravertsuse skaala teisel poolel on introvertsus. Kõrge introvertsusega inimesed on ekstravertidest rohkem huvitatud omaenda siseelust. Introverdid on rühmades vaiksemad ja räägivad vähem. Nad naudivad rohkem üksi tehtavaid tegevusi, mis kajastub sageli ka introvertide tööeelistustes. Kõrge introvertsusega inimesed eelistavad sageli tegeleda korraga vaid ühe tegevusega ning enne tööle asumist situatsioone jälgida. Kuigi introverdile ei pruugi meeldida suurtes rühmades viibimine, võib ta nautida suhtlust lähedasemate sõpradega. Introvertsust ei tohi segi ajada häbelikkusega – introverdid eelistavad üksildust, samas kui häbelikud inimesed lihtsalt kardavad suuri seltskondi.

Introvertsuse alamfaktorid: soojus, seltsivus, kehtestatavus (enesekehtestamisvõime), aktiivsus, seiklusjanu, positiivsed emotsioonid.

Avatus

Avatus (õigemini „avatus kogemustele“) on seadumus, mis kirjeldab kujutlusvõimet, esteetilist tundlikkust, tähelepanelikkust oma tunnete kohta, vahelduse eelistamist ja intellektuaalset uudishimu. Kuigi esmapilgul võib tunduda, et tegemist on üksteisega vähe seotud omadustega, on suur osa uuringuid näidanud nendevahelist tugevat korrelatsiooni.

Kuna avatud inimesed on teistest veidi erineva mõtlemisega, soovivad pidevat arengut tegevuses ning armastavad teistest enam võtta riske, siis ei sobi neile mitte kõik ametid, töökohad ja organisatsioonid. Näiteks eelistavad avatud inimesed rahvusvahelise suunitlusega ettevõtteid. Neile meeldib töö, mis võimaldab sõltumatust ja väljendusrikkust, ei meeldi aga töö, mis nõuab passiivset ja rutiinset tegevust. Avatud inimesed tahavad juhtimisest osa võtta ja neile meeldib töö, kus nad saavad ennast maksma panna.

Madala avatuse tulemusega inimesi võib pidada kogemustele suletuks. Nad on oma käitumiselt ja olekult konservatiivsed. Nad eelistavad tuttavaid tegevusi uutele kogemustele ja sageli on neil vähem huvialasid. Avatusel on teatav korrelatsioon inimese loovuse, intelligentsuse ja teadmiste hulgaga, kuid see seos pole piisavalt tugev, et selle alusel üksiku kohta mingeid järeldusi teha saaks.

Avatuse alamfaktorid: avatus fantaasiale, kunstile, tunnetele, tegudele, ideedele, väärtustele.

Sotsiaalsus

Sotsiaalsus on seadumus, mis viitab suhetes meeldivale ja vastutulelikule käitumisele. Kõrge sotsiaalsusega inimesed on empaatilised, kaastundlikud, vastutulelikud, sõbralikud, tolerantid, helled ja abivalmid. Nad on inimloomusest pigem heal arvamusel ja usuvad, et enamik inimesi on ausad ja usaldusväärsed. Nad on tööalaselt edukamad. Samuti on leitud, et sotsiaalsus soodustab tööga rahulolu. Nagu ekstravertid inimesed, eelistavad ka sotsiaalsed inimesed ameteid, mis võimaldavad rohket suhtlemist ja koostööd teiste inimestega. Neile ei meeldi aga ametid, mis nõuavad suurt keskendumist ja iseseisvat jõudlust.

Madala sotsiaalsusega inimesed hoolivad enamasti vähem teiste heaolust ja on vähem empaatiavõimelised. Seetõttu on ka ebatõenäolisem, et nad teisi inimesi aitavad, kui see pole neile endale mugav. Madal sotsiaalsus viitab kahtlustavale ja ebasõbralikule loomusele ning manipuleerimisele isiklikes suhetes. Madala sotsiaalsusega inimesed eelistavad pigem võistelda, kui koostööd teha.

Sotsiaalsuse alamfaktorid: usaldus, siirus, omakasupüüdmatuse, järeleandlikkus, tagasihoidlikkus, osavõtlikkus.

Meelekindlus

Meelekindlus on seadumus, mis iseloomustab ettevaatlikke ja hoolikaid iseloomujooni ning võimet oma kavatsuste ja plaanide kohaselt käituda. Meelekindlatele inimestele on väga

oluline pidevalt areneda, kuid sellele vaatamata ei armasta nad riske ja muutusi, on ettevaatlikud.

Meelekindluse alla kuuluvad sellised elemendid nagu enesedistsipliin, ettevaatlikkus, põhjalikkus, põhjalik järelemõtlemine ja saavutusvajadus. Tegemist on seadumusega, mida on sageli kutsutud „iseloomuks“. Meelekindlad inimesed on tavaliselt usaldusväärsed ja töökad. On leitud, et kõrge meelekindluse määr soodustab tööga rahulolu, samuti on kõrge meelekindlusega inimesed mõnede seniste uurimuste kohaselt tööalaselt edukamad kui väikese meelekindluse määraga inimesed. Juhid hindavad kõrgelt suure meelekindluse määraga inimesi nende mõistlikkuse ja eesmärgile orienteerituse pärast. Kõrge meelekindluse määr soodustab grupitöö efektiivsust. Meelekindluse olemasolu on ka väga tähtis olenemata ametist. Meelekindlad inimesed eelistavad siiski ametid, mis nõuavad suurt iseseisvat jõudlust. Väga meelekindlatest inimestest võivad saada aga töönarkomaanid või perfektsionistid.

Madala meelekindlusega inimesed ei pruugi olla laisad või lohakad, kuid nad on sageli rahulikumad, vähem eesmärgile orienteeritud ning neid motiveerib edu vähem. Samas võivad madala meelekindlusega inimesed olla võimetus seatud eesmärgi ellu viima. Madalat meelekindlust saab seostada tegevuste edasilükkamisega. Kõrge meelekindlusega inimeste kodud ja kontorid on sageli rohkem korras, nad kasutavad suurema tõenäosusega kalendreid ja muid ajaplaneerimise vahendeid ning nad on oma õpingutes ning tööelus edukamad. Meelekindlad töötajad on enamasti usaldusväärsemad, motiveeritumad ja töökamad. Meelekindlus on ka ainus isiksuseomadus, mis on kõikide uuritud kutsete ulatuses olulisel määral võimeline ette ennustama edu töö juures.

Kuigi meelekindlust on alati nähtud pigem positiivse seadumusena, on teatud situatsioone, kus madal meelekindlus on subjektiivse heaolu huvides kasulik. Näiteks töötuks jäämine mõjub kõrge meelekindlusega inimestele tugevamalt.

Meelekindluse alamskaalad: asjatundlikkus, korralikkus, kohusetunne, eesmärgipärasus, enesedistsipliin, kaalutlemine.

Suure Viisiku faktorid koos neid iseloomustavate märksõnadega

	Ekstravertsus	Sotsiaalsus	Meelekindlus	Neurootilisus	Avatus
Ülekaalus olevad emotsioonid	positiivsus, optimism	positiivsus	praktilisus, distsiplineeritus	negatiivsus	
Tööviis	eelistab grupitööd	eelistab grupitööd	eelistab grupitööd, eesmärgile ja saavutustele orienteeritud	ei soodusta grupitööd	eelistab autonoomiat
Kohanemisvalmidus	hästi kohanev	hästi kohanev	ei armasta uuendusi, riske	raskesti kohanduvad, ei armasta uuendusi, riske	armastab uuendusi, riske
Teistega suhtlemine	sõbralik, rõõmsameelne, armastab inimesi, vahel dominantne	kaastundlik, sõbralik, tolerantne, vastutulelik, suuremeelne, abivalmis		vaenulik, haavatav, murelik	mõtleb teistest erinevalt, tahab olla sõltumatu
Konfliktidega toimetulek	agressiivne	hoidub konfliktidest, passiivne		depressiivne	
Tööalane karjäär	edukas	edukas, suur tööga rahulolu	edukas, suur tööga rahulolu	pole edukas, tööga rahulolematu	
Sobiv amet	seotud suhtlemise ja koostööga ning teiste juhtimisega	seotud suhtlemise ja koostööga	seotud suure iseseisva jõudlusega	kõrge neurootilisus ei tule kasuks ühegi ameti puhul	seotud sõltumatus, väljendusrikkuse ja pideva arenguga tegevuses. Võimaldab ennast maksma panna ja juhtimisest osa võtta
Ebasobiv amet	passiivne elukutse	nõuab suurt keskendumist ja iseseisvat jõudlust	meelekindlus on oluline kõikide ametite puhul		passiivne ja rutiinne tegevus

Isiksuseomaduste kasutamine kutsesobivuse hindamisel

Inimese kutsesobivuse hindamisel isiksuseomaduste alusel on oluline märkida, et tegu on ühe võimaliku parameetriga mitmete seas. Erinevates situatsioonides ja erinevate ametite puhul on isiksuseomaduste olulisus väga erinev. Samuti tuleb enne konkreetsete isiksuseomaduste juurde asumist meelde tuletada kogu temaatika tõenäosuslikku aspekti. Isiksuseomadused on võrdlemisi täpselt mõõdetav inimkogemuse külg. Samuti on võimalik leida korrelatsioone teatud omaduste ja tööedu, subjektiivse heaolu, intelligentsuse jms vahel. Need seosed ei ole aga põhjuslikud ja seega ei sobi näiteks iga kõrge emotsionaalse stabiilsusega inimene kriisisituatsioonidesse või iga ekstravert rahvahulki juhtima. Samas annab isiksuseomaduste täpne teadmine juurde ühe vajaliku infokillu, mille põhjal on võimalik teha tõenäoliselt parem otsus, kui ilma selle teadmisseta.

Väga oluline aspekt isiksuseomaduste kasutamise juures seisneb selles, kas inimene on juba oma alal kogenud või esimest korda selles valdkonnas kätt proovimas. On tõsi, et osade kutsete puhul on seadumustel võrdlemisi suur roll ennustamaks tööedukust. Tuleb siiski meeles pidada, et inimese isiksus on küll kaasa sündinud, kuid käitumismustrid ja oskused on õpitud. Nii võib ka võrdlemisi introvertne inimene õppida ära oskused, mis on vajalikud edukaks müügitööks. See ei tähenda, et ta oleks muutunud ekstravertseks: oma vabal ajal eelistab ta tõenäoliselt ikkagi pigem sissepool suunatud tegevusi. Kuid kuna ta on omandanud antud töökohale vajalikud kohastumused mingis kindlas keskkonnas, siis võib ta sellel alal vaatamata oma isiksusele olla väga edukas. Sellest järeldeb ka lihtne reegel: mida kogenematum on inimene tööl, mida ta teha soovib, seda rohkem annab tema isiksuseomaduste mõõtmine infot tema võimaliku edu kohta sellel kutsel. Sageli langeb selline kogenematus kokku noorusega, ent nende vahele ei tohi asetada võrdusmärki. Sama põhimõtte kehtib ka vanemaealiste seas, kui nad asuvad täiesti võõrast kutset omandama ja tööle neile tundmatus valdkonnas.

Sellest saab järeldada ka loogiliselt vastupidist: kui tegemist on mingis valdkonnas väga eduka inimesega, siis selle valdkonna jaoks ebaharilikud isiksuseomadused ei tohiks teda takistada mingile ametipostile asumast. Sel hetkel kaalub asjaolu, et inimene on õppinud oma ameti jaoks ära õiged kohastumused kindlalt üles tavatu isiksuseomaduste kombinatsiooni.

Kokkuvõtlikult võib seega öelda, et isiksuseomaduste mõõtmisest on enim kasu kutsevalikute alguses. See ei tähenda samas aga vaid seda, et isiksuseküsimumustikke peaks läbi viima vaid

põhi- või keskkoolis. Ka hilisemate karjäärivalikute puhul ja igasse uute ametisse astume puhul oleks kasulik oma isiksuse tõenäoline sobilikkus järele proovida.

Millised isiksuseomadused on kasulikud või kahjulikud kõikide tööde lõikes

Üldiseid isiksuseomaduste ja töö tulemuslikkuse vahelisi seoseid uurivaid artikleid on kirjutatud. Jättes kõrvale kultuuridevahelised erinevused, siis võib väita, et nii Ameerikas, Kanadas, Euroopas kui ka mitmetes Aasia riikides on võimalik jälgida teatud isiksuseomaduste tendentse, mis ennustavad edu teatud erialadel.

Vaatamata kutsealale ja kultuuritaustale on senised uurimuse üheselt näidanud neurootilisuse negatiivset mõju töö tulemuslikkusele ning tööga rahulolule. Neurootilisuse alla kuuluvad järgnevad alamfaktorid: 1. Ärevus (ka üldine, ilma otsese põhjuseta ärevus), 2. Vaenulikkus (inimeste, ideede jms vastu), 3. Masendus (ja vastuvõtlikkus depressioonile), 4. Enesekontroll (selle puudumine nii tavaolukorras kui ka rünnaku alla sattudes), 5. Impulsiivsus, 6. Haavatavus (kergesti solvumine, solvumisest mitte üle saamine jne).

Neurootiliste töötajate omadused nagu vastuvõtlikkus depressioonile, haavatavus, tahtmatus teha koostööd, vähene kohanemisvõime jms on vastunäidustatud sisuliselt kõikide töökohtade puhul. Oluline on märkida, et neurootilisus ei mõjuta vaid töö tulemuslikkust, vaid on otseselt seotud ka inimese rahuloluga. Vastupidiselt võttes on kõrge emotsionaalse stabiilsusega inimesed suurema tõenäosusega oma tööl tulemuslikud ja õnnelikud. Sellegipoolest tuleb arvestada, et osade kutsete ja kutserühmade puhul on tegemist olulisema aspektiga.

Sotsiaalsus on isiksuseomadus, mis ennustab hästi kõikide kutsete lõikes tööga rahulolu. Sotsiaalsuse alla kuuluvad järgnevad alamfaktorid: 1. Usaldus, 2. Siirus, 3. Omakasupüüdmatlus, 4. Järeleandlikkus, 5. Tagasihoidlikkus, 6. Osavõtlikkus.

Hoolimata kutsealast on sotsiaalsed inimesed oma tööga rohkem rahul ja töökeskkonnas õnnelikumad. Sotsiaalsete inimeste kalduvus olla positiivne, hoiduda konfliktidest, teha teistega meelsasti koostööd ja kergesti kohaneda aitavad neil olla tööga rahul hoolimata töö iseloomust. Samas ei ole täheldatud kõikide kutsete puhul seost sotsiaalsuse ja töö tulemuslikkuse üle – kui tööga rahulolule viitab sotsiaalsus kõikide kutsete lõikes, siis vaid osad kutsed on sellised, mille puhul sotsiaalsus võib ennsutada inimese töö tulemuslikkust.

Ekstravertsus ja avatus on isiksuseomadused, millel otsest seost kõikide kutsete puhul töö tulemuslikkusega ei ole, kuid millel on väga tugev seos õpitulemustega. Ekstravertsuse alamfaktorid on: 1. Soojus (või ka sõbralikkus), 2. Seltsivus (tahe viibida teiste inimestega

koos), 3. Kehtestatavus (enesekehtestamisvõime), 4. Aktiivsus, 5. Seiklusjanu, 6. Positiivsed emotsioonid. Avatuse alamfaktorid on: 1. Avatus fantaasiale, 2. Kunstile, 3. Tunnetele, 4. Tegudele, 5. Ideedele, 6. Väärtustele.

Ekstravertsete inimeste sõbralikkus, energilisus ja kohanemisvõime on otseselt seotud õppetöö edukusega. Sama käib avatud inimeste uuendusmeelsuse ja iseseisva mõtlemise kohta. Seega on tegemist väga oluliste isiksuseomadustega ükskõik millise kutse raames, kus tuleb pidevalt oma teadmisi ja oskusi täiendada, ning inimeste puhul, kelle puhul on tarvis õppeperiood enne realselt tööle asumist. Töö tulemuslikkuse osas on ekstravertsus ja avatus seotud spetsiifiliste kutsetega ning seega ei saa teha üldistust, et tegemist on kõikide kutsete lõikes universaalselt tööedukust ennustavate isiksuseomadustega.

Meelekindlus on isiksuseomadus, mis ennustab hästi kõikide kutsete lõikes tööedukust. Meelekindluse alamfaktorid on: 1. Asjatundlikkus, 2. Korralikkus, 3. Kohusetunne, 4. Eesmärgipärasus, 5. Enesedistsipliin, 6. Kaalutlemine.

Meelekindlate inimeste sellised tunnused, nagu distsiplineeritus, projektide õigeaegne lõpetamine ja saavutusele orienteeritus on head edu ennsutajad inimese terve karjääri vältel hoolimat kutsealast. Samuti on tegemist hea õppeedukuse prediktoriga, mis tõttu on meelekindlus eelistatud isiksuseomadus juhtudel, kui töö juures on pikaajaliselt tarvis omandada kutse eripärasid. Samas tuleb märkida, et kuna uuenduslikkus on meelekindlusega sageli negatiivses seoses, ei pruugi uute asjade õppimise alustamine olla meelekindlate inimeste tugevaim külge.

Millised isiksuseomadused mõjutavad enim spetsiifilisi kutsete rühmi

Isiksusepsühholoogia faktorite olulisuse hindamisel on kasutatud järgnevat hierarhiat: kõrge, keskmisest kõrgem, keskmine, keskmisest madalam, madal. Tegemist on hinnanguga võrreldes populatsiooni keskmisega. Eraldi on välja toodud isiksuseomadused, mis mängivad konkreetse kutsegrupi lõikes olulist rolli. Välja on toodud nii eduka kutsegrupi liikme profiil kui ka see, mis sellest kõige olulisem on. Mitte kõik „keskmise“ esindaja isiksuseomadused pole olulised hilisema edu hindamisel. Seega võib tööle võtta keskmisest erineva inimese, ent osad isiksuseomaduste väga tugeva esinemise puhul on see tõenäosus väiksem, kui teiste puhul.

Juhid

Eduka juhi isiksuseomaduste profiili iseloomustab kõrge ekstravertsus ja kõrge emotsionaalne stabiilsus. Meelekindlus on edukatel juhtidel keskmisest natukene kõrgem, sotsiaalsus ja avatus on aga populatsiooni keskmisega võrreldavad.

Isiku juhiks sobivuse hindamisel on oluline roll ekstravertsusel ja emotsionaalsel stabiilsusel, samas kui ülejäänud kolme isiksuseomaduse roll juhi edukuse määramisel pole nii oluline. Nii ekstravertsuse kui emotsionaalse stabiilsuse puhul korreleeruvad juhtidel omavahel tugevalt ka alamskaalad.

Seega iseloomustavad edukat juhti iseloomustavad järgnevad omadused: kohanemisvõime, aktiivsus, sõbralikkus, initsiatiivikus, kriitikataluvus jne.

Tippspetsialistid

Eduka tippspetsialisti isiksuseomaduste profiili iseloomustab keskmisest madalam ekstravertsus (introvertsusele), kõrge emotsionaalne stabiilsus, keskmisest veidi madalam meelekindlus, veidi kõrgem sotsiaalsus ja kõrge avatus.

Olulisteks punktideks võib pidada kõrget emotsionaalset stabiilsust ja avatust. Emotsionaalne stabiilsus on taaskord isiksuseomadus, mille alamskaalad on omavahel tugevalt korreleeritud. Avatus, seevastu, võib alamskaalade tasemel teatud määral erineda, kuid üldise kõrgema faktori tasemel on tegemist tippspetsialisti edukuse ennustamiseks olulise isiksuseomadusega.

Edukat tippspetsialisti iseloomustavad järgnevad omadused: kõrge enesekontroll, rahulikkus, kriitikataluvus, avatus eelkõige tegudele, ideedele ning fantaasiale jne.

Tehnikud ja keskastme spetsialistid

Eduka tehniku (ja keskastme spetsialisti) isiksuseomaduste profiili iseloomustab keskmisest veidi kõrgem ekstravertsus, kõrge emotsionaalsele stabiilsusele, keskmisest veidi madalamale meelekindlusele, kõrgele sotsiaalsusele ja keskmisest veidi kõrgemale avatusele.

Taaskord võib olulise isiksuseomadusena välja tuua emotsionaalse stabiilsuse. Teise edu ennustava isiksuseomadusena tuleb esile tõsta sotsiaalsust, mille alamskaalad korreleeruvad tugevalt omavahel.

Edukat tehnikut ja keskastme spetsialisti iseloomustavad järgnevad omadused: kõrge enesekontroll, rahulikkus, kriitikataluvus, kohanemisvõime, vastutulelikkus, omakasupüüdmatkus jne.

Ametnikud

Eduka ametniku isiksuseomaduste profiili iseloomustab keskmine ekstravertsus, keskmisest natukene kõrgem emotsionaalne stabiilsus, kõrge meelekindlus, keskmine sotsiaalsus ja madal avatus.

Olulise isiksuseomadusena võib ametnike edu ennustamisel lugeda meelekindlust. Muud isiksuseomadused ametnike värbamisel olulised pole. Ära tasub märkida siiski teiste kutserühmadega võrreldes tuntavalt madalamat avatust. See ei tähenda, et kõrge avatusega inimesed ei pruugi sobida ametnikeks, ent väga madala avatusekooriga inimesed ei pruugi paljudele teistele töödele sobida.

Edukat ametnikku iseloomustavad järgnevad omadused: distsiplineeritus, eesmärgipärasus, kohusetundlikkus, korralikkus jne.

Teenindus- ja müügitöötajad

Eduka teenindustöötaja (ja müügitöötaja) isiksuseomaduste profiili iseloomustab kõrge ekstravertsus, keskmine emotsionaalne stabiilsus, keskmisest madalam meelekindlus, keskmine sotsiaalsus ja keskmine avatus.

Ainsa teenindustöötajale väga olulise isiksuseomadusena võib välja tuua ekstravertsuse.

Edukat teenindus- ja müügitöötajat iseloomustavad järgnevad omadused: tahe töötada grupis, optimism, sõbralikkus, enesekehtestamisvõime, aktiivsus jne.

Oskustöötajad ja käsitöölised

Eduka oskustöötaja (ja käsitöölise) isiksuseomaduste profiili iseloomustab keskmisest madalam ekstravertsus, madal emotsionaalne stabiilsus, kõrge meelekindlus, madal sotsiaalsus ja madal avatus.

Oskustöötajate ja käsitöölise isiksuseomaduste profiil varieerub rahvusvahelistes uuringutes enim. See viitab asjaolule, et teistest kutsegruppidest on isiksuseomadused selle rühma puhul väiksema kaaluga. Olulisima isiksuseomadusena saab siiski välja tuua kõrge meelekindluse, mis on seotud alustatud projektide ja tööde lõpuleviimisega. Seega võib väita, et edukat

oskustöölist ja käsitöölist iseloomustavad samad faktorid, mis viitavad kõikide tööde lõikes edule

Kokkuvõte

Esitatud isiksuseomadused ISCO-08 gruppide lõikes ennustavad mujal maailmas tehtud uuringute kohaselt võrdlemisi täpselt ka kitsamate kutsealade jaoks soodsaid isiksuseomadusi. Kokkuvõtlikult võib öelda, et kui näiteks ametnike tööedu jaoks soodsate isiksuseomadusena on välja toodud meelekindlust, siis kehtib see nii riigiasutuse kui erasektori ametnikule. Teenindussektoris välja toodud isiksuseomadused kehtivad üldjuhul nii poemütijale kui ka pangatellerile. Kindlasti on kutseala tasemel teatud erialasid, mis seovad omavahel erinevate sektorite omadusi ja on seetõttu ei vasta nii täpselt esitatud jaotusele.

Teine aspekt, mida arvestama peab, on kasutatud uuringute rahvusvaheline iseloom. Kuigi suur osa esitatud andmestikust on seniste uuringute põhjal olnud võrdlemisi kultuuriülene (vähemal lääne kultuuriruumi siseselt), võib taaskord esineda teatud erinevusi madalamal kutsetasemel. Lahtiseletatult tähendab see seda, et kui nii Kanadas kui Soomes on tippspetsialisti töö edukusele kasulikud isiksuseomadused omavahel sarnased, võivad mingis riigis kutseesindaja tööülesanded teatud määral erineda teise riigi sama kutseala inimese ülesannetest. Selle puuduse likvideerimiseks oleks tarvis huvipakkumatel kutsealadel viia läbi Eesti uuringud, kus uuritakse just siin praktiseerivate inimeste isiksuseomadusi.

Lõpuks tuleb ka arvestada, et isiksuseomaduste mõõtmisel ei anna toortulemused mingit informatsiooni. Vajalik on võrdluspunkt mõne teise kutse esindajatega või üldpopulatsioonis esinevate andmetega. Võrdlusmoment on oluline, kuna see aitab saadud andmeid konteksti panna: näiteks madal ekstravertsus võrreldes mingi grupiga (müügiinimesed) võib võrreldes üldpopulatsiooniga olla keskmine või suisa keskmisest kõrgem. Seega on mõistlik kutsealade esindajate testimisel kasutada juba olemasolevaid teste, mis on standardiseeritud vastavalt Eesti tingimustele ja mille puhul on olemas tulemused nn „Eesti keskmise“ kohta.

Vaatamata isiksuseomaduste kasutamise teatud piirangutele on tegemist siiski väga hea tööriistaga, mis annab vajalikku lisainformatsiooni isiku kutsesobivuse hindamisel. Iseenesest võiks olla tegu vahendiga, mida kasutatakse kõikide inimeste tööedu ennustamisel mingi kutse raames, kuid esialgu on ilmselt mõistlik suunata see tööriist neile, kellel on sellest kõige rohkem kasu. Seega võiks esimesteks inimesteks, kelle kutsesobivust isiksuseomaduste abil mõõdetakse, olla pigem oma erialal veel kogenemata ja selliste kutsegruppide esindajad, kelle puhul kutseomadused on väljendunud reljefsemalt, kui teistel.